

**Богословски факултет
Катедра Практическо богословие**

На основание на Заповед на Ректора на СУ за Научно жури – РД 38-677 от 04.12.2018 г. в изпълнение на чл. 4 от Закон за развитие на академичния състав на Р България и Протокол на научно жури от 11.12.2018 г., в качеството ми на председател на Научното жури и рецензент, представям:

**Р е ц е н з и я
от доц. д-р дякон Иван Стоянов Иванов**

**за дисертацията
на Калин Евдокимов Кирилов
на тема:
„Вокални принципи при изпълнение и интерпретация
на църковни песнопения“**

Докторантът Калин Кирилов предлага дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.4. „религия и теология“ (Църковна музика), при Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ на тема: „Вокални принципи при изпълнение и интерпретация на църковни песнопения“, с научен ръководител: проф. д-р Александър Стоянов Омарчевски.

Кратка професионална биография на дисертанта

Калин Кирилов е преподавател по Хорово пеене, Църковна музика и Източно-църковно пеене в Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски“. Певец в катедралния митрополитски храм „Св. Неделя“ и храм „Св. Петка“ в София. Докторант е в Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност „Религия и Теология – Църковна музика“. Има образователни степени: Бакалавърска степен: Академия за музикални, танцови и изобразителни изкуства (АМТИИ), Пловдив, специалност „Ръководство на народни състави“ и професионална квалификация „Преподавател и изпълнител по гъдулка“; завършил през 1997 г.; Богословски факултет към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, професионална квалификация „Теолог“ и „Учител по теология“; завършил през 2007 г.; Магистърска степен: Академия за музикални, танцови и изобразителни изкуства (АМТИИ), Пловдив, специалност „Педагогика на обучението по музика“ и професионална квалификация „Магистър – Педагог по музика“; завършил през 2000 г.; Факултет по начална и предучилищна педагогика, специалност Музикална педагогика – Вокална и професионална квалификация „Магистър – педагог по пеене“; завършил

през 2008 г.; Национална Музикална Академия „Проф. Панчо Владигеров“, София, специалност „Хорово дирижиране“ и професионална квалификация „Магистър – Хоров диригент“; завършил през 2011 г.; професионални квалификации: професионална квалификация „Оперен певец“, специалност Класическо пеене в класа на проф. Асен Селимски; завършил през 2014 г.; професионално-квалификационна степен към „Департамент за информация и усъвършенстване на учители“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, специалност Теология, Музика; придобил през 2014 г.; специализации: двугодишна специализация по Класическо пеене към Вокалния факултет на Националната Музикална Академия „Проф. Панчо Владигеров“, София, в класа на проф. Асен Селимски; завършил през 2016 г.

Съдържание на дисертацията

Съдържанието на дисертацията е изложено върху 317 страници (основен корпус на текста), Приноси, Декларация за оригиналност на авторството, Приложения.

Рецензия:

Радвам се, че наш възпитаник, в лицето на г-н К. Кирилов, успя да предаде своя научен труд, който той посвети на основните принципи и методи на вокално-изпълнителското, т.нар. *певческо изкуство*, неговата важна роля в богослужебната практика на Православната църква и по-конкретно бъдещето развитие и приложение на вокалната фонология и методика в литургичната практика на Българската православна църква. Тази тема за мен е твърде интересна и интригуваща, от една страна – защото съм обвързан лично с нея, поради моята професионална подготовка и образование още като студент на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, на ДМА „Панчо Владигеров“ и като дякон на БПЦ-БП от 1999 година, когато започвах да правя моите първи стъпки в църковно-певческото изкуство и богослужебната практика, и от друга – поради нарастващата необходимост от духовно, но едновременно с това и практическо усъвършенстване на църковните певци, за придобиване на един правилен, както определят средновековните отци на Църквата *ангелогласен* вид пеене.

В представеното дисертационно съчинение прави впечатление многообразност на проблематиката и добре структурираното изложение на работа. Езикът на автора е точен и балансиран, на места не строго богословски, а с елементи на анатомо-физиологични и вокално-фонологични характеристики, което прави дисертационното съчинение интердисциплинарно. Независимо от научния профил на проф. Омарчевски като научен ръководител на дисертанта, той ясно го е насочил към използване на стандартната за богословието методология на изследването с всички нейни специфики. Допълнителната специализация на г-н Кирилов като магистрант на ДМА, видно от неговата професионална биография, е подпомогнала насочването на погледа му към изследователи в областта на класическата вокална фонология и академичната класическа певческа литература. Обучението му като докторант на Богословския факултет и преподавател по църковна музика в Софийската духовна семинария, както и като действащ църковен певец, диригент и интерпретатор, оказват положително влияние и върху неговото изследователско търсене. Всичко това е довело до обективно и систематичното изследване на зададените проблеми в дисертацията.

Акцентът на работата пада върху разглеждане на вокалните принципи, на основата на анатомо-физиологични и вокално-фонологични характеристики, и интерпретацията при изпълнение на църковните песнопения, съчетани със свидетелствата на църковно-певческото наследство и традицията на източно-православното църковно пеене. Основен момент е едно от въведителните изречения в дисертацията, което може да се счита за лийтмотив в процеса на цялото изследване на тайната на църковно-певческото изкуство, а именно: „първото основно изискване към

църковния певец е да бъде член на Христовата Църква, т.е да бъде кръстен. Чрез св. тайнства Кръщение и Миропомазване и Евхаристия той получава Христовата благодат и благодарение на това може да възраства в благочестие и морал, стремеж към съвършенство и богоуподобяване“.

В съвременното, особено с наложилите се промени и специфики на светското образование в духовните училища и школи на БПЦ, се открива вакуум в познанието за истинското църковно пеене, което е външната „изпята“ форма на катехизис в традицията на Църквата и една от най-ярките характеристики на нейния култ и богослужение. Поради това, както отбелязва авторът „настоящото съчинение си поставя задачата да запълни тази празнота. Това обуславя избора на темата и нейната актуалност“.

Обект и предмет на изследването

Дисертацията има за обект на изследване църковно-певческото изкуство като наука и неговата методика, а предметът е анализът на вокалните принципи и интерпретацията при изпълнение на църковните песнопения.

Цел на изследването

Целта на дисертационния труд е да представи специализирана вокална методика на обучението по църковно пеене и да се докаже, че високото певческо майсторство не може да бъде постигнато без научен подход в овладяването на вокалните принципи и изразните средства и похвати, необходими при интерпретацията.

Задачи на изследването

Дисертантът определя, че по-важните задачи, които се изследват в настоящия труд, са: да се изследват различните методики на известни вокални педагози и да се проследят етапите в обучението по вокална постановка; запознаване с методите на работа при обучението по класическо пеене на светските школувани певци; да се направи преглед и анализ на устройството и работата на гласовите органи от гледна точка на медицината; да се анализират заболяванията на гласовия апарат вследствие неправилния начин на пеене и лошата гласова хигиена; да се посочат основни хигиенни навици и пътища за лечение на болестите; да се анализира какво представлява художествената интерпретация в певческото изкуство и да се разгледат изразните средства и похвати при интерпретиране; да се направи обзор на изразните средства и похвати, характерни за църковния стил на пеене; да се направи критичен анализ на понятието *четвърт тон* и да се изясни използването му в източното църковно пеене.

Актуалност на темата

Авторът на дисертацията насочва към следните актуални проблеми на изследването: интереса на църковните певци – псалтите към Вокална методика и Вокалната фонология, с цел търсене на начини за „школуване“; улесняване на църковните певци в търсенето на познания в тази област, събиране на материали, обединени в един пригоден за нуждите на Църквата учебник по вокална методика; необходимост от научен анализ на вокалните принципи и изразните средства и похвати при изпълнение на църковните песнопения; необходимост от преподаване на вокално майсторство в Средните и Висши духовни школи; липса на утвърдени в областта на вокалната методика и вокалната педагога български певци – псалти и изпълнители на църковна клиросна и хорова музика.

Методология

В хода на изследването са използвани различни методи на работа. Основно място заема *сравнителният метод*, който позволява разглеждането на различни вокални методически ръководства през призмата на църковно-певческата традиция у нас. Съгласно установените традиции в областта на вокалната наука са приведени изследователски опити, като също така е направен и преглед на научните трудове, близки до темата на дисертацията. Застъпен е и *аналитичният метод*, чрез който са разгледани отделни подходи на последователност при овладяване на вокалните принципи. Също така е приложен и сравнителният анализ. Това е така, защото в певческата наука няма строги закони с точни постановления и ясно изградени модели на прилагане към индивидуалния изпълнител. Използвани и съпоставени са достиженията и опитът на известни вокални педагози и отделни певчески школи.

Научен обхват на дисертацията

В настоящия труд са проследени изследвания и теоретични трудове в областта на вокалната наука от средата на XIX век до наши дни. Включени са опитът и постиженията на много известни изследователи в тази област от различни национални певчески школи. Разгледани са и трактати за църковното пеене. Особено интересни са пособията по вокална постановка, издадени в последните години, в които има интересна компилация от знания, умения и научни изследвания.

Докторът развива своите изследователски търсения и хипотези на основата на няколко важни за певческата практика трудове (български, други източни и западни): „Школа за пеене“ от М. Гарсия; „Изкуство на пеенето“ от Ф. Ламперти; „Певческият глас“ от Р. Юсон; „Технически упражнения за гласова постановка“ от Г. Златев-Черкин и Ц. Дякович; „Трудният път към голямото певческо изкуство“ от проф. Й. Йосифов; „За вокалната педагогия“ от Е. Киселова; „Гласът на певица и методика на неговата постановка“ от П. Органов; „Формиране гласа на певица“ от С. Юдин; „Вокална методика“ от проф. К. Карапетров; „Вокална фонология. Наука за гласа“ от доц. д-р Ив. Максимов; „Техника на говора“ от Й. Черкезов; „Изкуство на пеенето“ от Ив. Назаренко; „Вокално-постановъчна работа в жанровата музика“ от А. Боварян; „Caruso's Method of Voice Production“ от Р. Marafioti и др.

Характеристики и основни изследователски въпроси, разгледани в дисертацията

Предговорът отговаря на стандартите;

Списъкът на съкращенията е достатъчен;

Уводът отговаря на стандартите;

Първа глава: Човешкият глас - психофизичен и словесен музикален инструмент: разглежда устройството и работата на гласовия апарат, както и заболяванията и хигиената на гласовите органи с подточки: Църковният певец като словесно-духовен инструмент на Бога, Изисквания към църковния певец, Молитвено смирение, Духовно усъвършенстване. До тук се определя като чисто богословска.

Човешкият глас като музикален инструмент, Устройство и работа на гласовия апарат, Органи, доставящи материята на звука, Органи, произвеждащи основния звук, Органи, преработващи акустично основния ларинксов звук, Заболявания на гласовия апарат, Хигиена на дихателните и гласовите органи. Отговаря на стандартите. Характерът на разглежданите проблеми могат да се отнесат към Втора глава и при бъдеща публикация препоръчвам да са част от нея.

Втора глава: Вокални принципи при изпълнение на църковни песнопения: разглежда поэтапно основните принципни положения, през които трябва да премине

всеки църковен певец, включващи: певческо дишане, звукообразуване и резонанс, работата с вокален педагог, както и самостоятелната работа на църковния певец, с подточки: Методика на вокалните принципи, Гласова постановка, Певческо дишане, Качествен тон, Хубаво произношение (дикция), Певческо дишане, Видове певческо дишане, Певческата опора (аподжо) свързваща дишане, ларинкс, Резонатор, Дихателни упражнения. Техника на дишане, Звукообразуване и резонанс, Положението на ларинкса при звукообразуването, Регистри и атака на тона. Диапазон. Преходни тонове, Резонанс. Импеданс, Качества на певческия глас. Тонов обхват. Сила на гласа; Окраска и тембър. Вибрато, Вокалният педагог в процеса на овладяване на вокалните принципи; Начална фаза. Разпяване. Пеене на вокали; Вокализирани; Неправилни навици (недостатъци и дефекти) при пеене и методи за изправянето им. Дефекти в говора; Пеене на материал; Пеене с корепетитор; Всекидневната самостоятелна работа на църковния певец; Всекидневен работен режим на пеене; Самостоятелната работа с музикален инструмент - условие за трайно овладяване на вокалните принципи. Определя се като чисто анатомо-физиологична и вокално-фонологична, или музикално-интерпретаторска, в разбирането на класическата теория и практика на пеене.

Трета глава: Певческа интерпретация при изпълнение на църковни песнопения: вниманието е насочено върху изясняване какво представлява певческата интерпретация, какви проблеми възникват във връзка с нея, кои са изразните средства и похвати при интерпретиране и тези от тях, които пресъздават църковно-певческия стил. Отделено е внимание на интерпретацията при свещенослужителите и какви са пътищата за постигане на високото певческо майсторство при църковното пеене, с подточки: За интерпретацията. Проблеми на интерпретацията; Влияние на психо-физиологичните процеси върху певческата интерпретация; Художествено-изпълнителското възпитание на църковния певец; Използването на четвърт тонове в източното църковно пеене. Солфежиране (Паралагия); Музикален слух. Развитие на мелодическия слух. Интониране; Развитие на усета за двуглас, триглас и четириглас; Изразни средства и похвати при интерпретация; Дикция, артикулация, фразиране; Щрихи, нюанси и агогика; Украшения; Характерни особености на църковното пеене. Въпроси свързани с интерпретацията; Молитвеност и възвишеност. Кантиленност. Разбираемост и ясна дикция; Въпроси свързани с интерпретацията; Използване на микрофон; Певческа интерпретация при свещенослужителите; Ектении – дякон, свещеник; Проповеди. За гласа и интонацията на проповедника; Изразителност на речта; Постигане на високо певческо майсторство. Имитацията и импровизацията в процеса на интерпретация; Заключение; Приложения, Използвана литература. Определя се като богословска с характерните особености на изследванията в областта на практическото и литургичното богословие с елементи на църковни и вокално-интерпретаторски характеристики.

Дисертантът дава предложения за изследователски хипотези, които могат да се определят като препратки към бъдещи изследвания и църковно-певчески практики:

„Художественото майсторско изпълнение на църковните песнопения има определяща роля за привличане на народа в Църквата. То може да се постигне единствено с овладяване на вокалните принципи, общовалидни за всички видове пеене, както и със запознаване с изразните средства и похвати, характерни за църковното пеене. Написването на един научен труд с такава тематика ще запълни отсъствието на литература по тези актуални и важни въпроси. Църковните певци и свещенослужителите на Българската православна църква не изучават в средните и висшите учебни заведения вокална техника, методика и постановка на пеене. Вследствие на това се сблъскват с проблеми като: много рано изморяване и изхабяване на своите гласове, и съответно невъзможност да постигнат високи естетически и художествени резултати. Изход от проблема има. И можем да предположим, че ако те

бъдат обучени научно теоретически и практически в певческото изкуство, ще могат да опазят своите гласове и художествено да интерпретират. На това ни учи опитът на църковните певци от съседните поместни църкви – Румънска, Гръцка, Руска, Сръбска и Македонска“.

Изследователски принципи в изпълнение на научните задачи

При разработката на дисертационното съчинение се открива пълно и обективно представяне и анализ на различните проблеми на вокалното пеене (църковното – клиросно, солово и хорово) и интерпретации на църковно-песенните творения на Църквата, през призмата на класическата музикална и вокална теория за пеенето.

Разглеждането на същността, проблемите и трудностите при изпълнението на църковните песнопения в контекста на тайнствата и богослуженията на Църквата, показва нужда от научен и систематичен подход в обучението по вокална постановка на църковните певци. Изследването на въпросите, свързани с певческото изкуство и особено на вокалните принципи в църковното пеене, е в момент, когато в БПЦ има голям недостиг от квалифицирани клиросни певци. За най-голямо съжаление в църковните среди има неправилни схващания и разбирания относно църковното певческо изкуство като цяло. Причината за това е липсата на научни познания по въпросите на вокалната методика и техниката на пеене. В изследването са засегнати вокалните принципи и интерпретацията при изпълнение на църковните песнопения. В него са изложени основни насоки при изграждането на школувани и напълно завършени църковни певци. Обучаващите се певци могат да намерят полезни съвети за устройството на своя певчески апарат, как да поддържат гласова хигиена и как от нешколувания тон да достигнат до етап на художествено владение на своя певчески глас. Най-голямото богатство за обучаващите се в певческото изкуство е да се дадат знанията от предишните поколения за правилния начин на дишане и звукоизвличане. Настоящият труд доказва колко сложен е механизмът за овладяване на вокалните принципи, изразните средства и похвати при интерпретацията. Разбира се, това е възможно, ако безусловно се спазват откритите и доказани по научен и емпиричен път правилни постановъчни положения на отделните органи на певческия апарат. Повечето проблеми идват от неуважително и несериозно отношение към клиросното пеене като акт на певческо общуване с Бога. Църковният певец, ако познава изразните средства и похвати, характерни за църковния стил на пеене, може спокойно да придаде на своето изпълнение молитвеност, задушевност и възвишеност, с които ще докаже, че макар да пее с класическа школовка и оперна постановка, неговото пеене в крайна сметка е църковно, а не оперно, както неправилно смятат в църковните среди. Прави се разлика между вокално-постановъчни принципи на пеене и между изразни средства и похвати при изпълнение на църковните песнопения. Не трябва да се смесват и уеднаквяват вокалната постановка и изразните средства и похвати. Вокалната постановка указва положението на органите на тялото при пеене, а изразните средства и похватите оформят нюансите, маниерите и характерните стилови особености на църковното пеене. Църковните певци спокойно могат да ходят на уроци по оперно пеене, но по време на богослужение трябва да използват само тези изразни средства и похвати, характерни за църковния стил пеене: кантиленност, филиране на тоновете, умерена сила на гласа, фразиране, легато и други. Дисертантът определя, че църковният певец по време на обучението трябва внимателно да бъде слушан от вокалния педагог, като по този начин се следи за правилното пеене и изразните средства и похвати, съответстващи на църковния стил. Преподавателят е този, който трябва да използва всички методи и умения в помощ на овладяването на онзи вид техника, която най-много приляга на обучаващия се ученик. При вокалното обучение се усвояват всички основни певчески умения и техники. Много важно за развитието и подготовката на църковния певец е да познава и да изработва различните интерпретационни похвати. Вложените настроения в съдържанието на текста изискват промяна на тембъра на

гласа, на силата на тона, на осмислено използване на вибрата, щрихи и украшения, за да се предадат точно идеята и характера на песнопенията. Всяко църковно песнопение има развитие, кулминация, емоционални моменти за подчертаване и акценти в мелодията и текста. Голямо значение има „филирането“ в края на музикалната фраза – постепенното затихване на тона или фразата с или без вибрата. Пеенето с еднаква динамика през цялото време води до вяло, скучно, статично изпълнение. Във вокалната музика „музикалните нюанси“ (динамични, темпови и др.) трябва да съвпадат с тези на текста - тогава се улеснява и фразирането. Пресъздаването на емоциите в църковното песнопение трябва да е вярно в интонационно и метроритмично отношение, но трябва да има съответствие и с динамиката. Подчертаването на важното и същественото в песнопенията, като единство на текст и мелодия, има една цел – да се предаде ясно смисъла на съдържанието.

За изпълнение на всички тези принципи и методи на пеене, до издигането на едно по-високо ниво на църковното певческо изкуство, дисертантът К. Кирилов предлага да се основе църковно-певчески съюз. „Църковните певци имат нужда от обединение, за да могат да се подкрепят взаимно, да обменят знания и опит, както и да се снабдяват с полезна литература за певческото изкуство. Редно е също така с комисия да се дават категории на певците, за да може тези с по-висока квалификация да имат по-добро възнаграждение и сигурност в съответните храмове. И обратно, това да бъде за стимул на по-младите и по-неопитните църковни певци“. Настоящият труд предлага събран в едно опита и знанията на вокални певчески школи от различни поколения певци. Дисертантът предлага да се издаде помагало за ученици и студенти в обучението по църковно пеене в средните и висшите богословски школи в България.

Критичният апарат е достатъчен, с някои малки забележки по отношение на цитирането – точното изяснение на техническите термини да се прави под черта или в азбучен показател.

Използването на приложението е според стандарта със забележката всички приложени документи и копия да бъдат преведени на български език и цитирани според стандарта.

В някои части от основния корпус на текста, както и в приложението, е използван компилативен подход към излагане на информацията, без никакво посочване на автора. Препоръчва се при бъдещо издание това да се изчисти.

Авторефератът е съставен според стандарта.

Необходимите публикации са според стандарта.

Обръща се внимание, че препоръките от предварителното обсъждане в научното звено (в Катедрата) са съобразени в текста, който е предложен в Научното жури.

Приносите на дисертацията са:

- с настоящия труд е направен научен подход в областта на църковно-певческото изкуство за изясняване на вокалните принципи и интерпретацията при изпълнение на църковните песнопения;

- за първи път в българската богословска наука се прави опит за съставяне и систематизиране на вокално-методическо ръководство за нуждите на църковно-певческото изкуство;

- направен опит за издирване и прилагане на вокални принципи и методики, практикувани и използвани в църковното пеене по църкви и манастири, както у нас, така и в чужбина.

Публикации по темата на дисертацията

1. Нуждата от вокална подготовка на клиросните певци. – В: сб. Мисъл, слово, текст., том 4, Университетско издателство „Паисий Хилендарски”, Пловдив, 2017, с. 229-240.

2. За изпълнението на църковните песнопения. – В: Сб. Православие - традиция и съвременност, том 4. Пловдив, 2018 г., с. 181-188.
3. Влияние на християнството върху светската музика и българския фолклор. (под печат).

Заключение на рецензента:

Голеизложените специфики на дисертацията на тема: „Вокални принципи при изпълнение и интерпретация на църковни песнопения“ на докторант Калин Кирилов; неговата научна, певческа и педагогическа подготовка в областта на църковната музика; неговото прилежно и дисциплинирано обучение по време на докторантския период, неговите придобити познания и образователни квалификационни степени; актуалността на темата на дисертацията, приносните моменти в изследването, зададените и изпълнени научни задачи, опитът за формулиране на научни хипотези; неговите научни публикации;

Всичко това определя дисертационния труд като изпълнен положително и дава основание да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят образователната и научна степен „доктор“ на г-н Калин Евдокимов Кирилов.

Доц. д-р дякон Иван Иванов

София, март 14 февруари 2019 г.
Успение на св. Кирил Славянобългарски